

SOS Historia 7–9

Nya upplagor av SOS kommer nu till våren 2019.

PROVLEKTION: Att arbeta med historiska källor

Följande provlektion är ett utdrag ur SOS Historia. Genom att arbeta med avsnittet och tillhörande källövningar får eleverna lära sig att:

- Använda en historisk referensram som innefattar olika tolkningar av tidsperioder, händelser och gestalter och utvecklingslinjer.
- Kritiskt granska, tolka och värdera källor som grund för att skapa historisk kunskap.

Så här arbetar du med provlektionen:

1. Läs avsnittet "Synen på familj, män och kvinnor" från SOS Historia.
2. Låt eleverna i mindre grupper med källövningarna och avsluta med en diskussion om de olika citaten.

Synen på familj, män och kvinnor

liberalism
välgörenhet
suffragett
rösträtt

Bland de nya samhällsgrupper som växte fram i industrisamhället var arbetarklassen störst, men medelklassen viktigast. Medelklassen blev den klass som fick mest att säga till om. Många inom medelklassen tjänade mycket pengar. Det var medelklassens åsikter som räknades, bland annat för att det var folk ur deras klass som ägde de stora tidningarna och boktryckerierna.

När medelklassen fick bestämma

I det gamla samhället skulle adelsmannen lyda sin kung, bonden sin gods-herre, och drängen sin husbonde. Varje grupp hade sina regler att följa, och de flesta föddes i den grupp de skulle tillhöra hela livet.

Så ville inte den nya medelklassen ha det. De trodde på *liberalismen*, som sa att alla skulle ha chansen att styra sitt eget liv. Frågan är då varför samhället ändå fortsatte att vara så uppdelat när medelklassen kom till makten.

Liberalerna såg samhället ungefär som en tävling där de bästa vann. Därför beundrade man dem som själva arbetat sig upp mot toppen. Hjältarna var till exempel män som satsat pengar i fabriker och handel och blivit rika, eller framgångsrika yrkesmän som författare eller advokater. Vetenskapsmannen var en förebild. Man skulle tänka skarpsinnigt och logiskt som en forskare. Inte så konstigt kanske, att en av den tidens stora succéer var böckerna om Sherlock Holmes, den supersmarte detektiven. Misslyckades man i livet berodde det på att man inte dög och man hade sig själv att skylla.

Medelklassmännen sa att alla skulle ha samma rättigheter. Men i verkligheten ville de inte ge de fattiga en rättvis chans. När arbetarna bildade fackföreningar och egna partier som kämpade för att förbättra för de fattiga, anklagades deras ledare för att vara lata, suputer (fyllon) som försökte lura in vanliga, skötsamma arbetare i sina skumma föreningar och partier. Medelklassen ville inte att arbetarna skulle få makt och inflytande i samhället.

Hur kvinnor skulle vara

Kvinnor hade inte heller samma rättigheter som medelklassmännen.

Kvinnan skulle vara en prydnad i den framgångsrike mannens hem, och se till att tjänstefolket skötte sig. Det passade inte för en fin dam att gå ut ensam, då kunde hon få dåligt rykte. Därför hände det faktiskt att kvinnor inte fick någon husnyckel.

Klädmodet hjälpte också till att hålla kvinnorna på plats. Klänningarna kallades krinoliner och var enormt vida. Det kunde gå åt trettio meter tyg, och under kjolen satt en ställning av stålfjädersringar. Kläderna gjorde det svårt för kvinnorna att röra sig och de måste ha hjälp med att klä på sig.

Kvinnor i rikare medelklassfamiljer borde kunna spela piano, brodera, måla och tala franska. Flickor skulle lära sig tillräckligt mycket för att kunna vara ett trevligt sällskap åt männen, inte mer. Denna kvinnoroll gjorde att många män såg ned på kvinnor och ansåg att de inte begrep någonting om hur det fungerade ute i stora världen.

Givetvis var det många kvinnor som inte nöjde sig med ett så instängt liv. Att arbeta med *välgörenhet* blev för många en chans att göra något vettigt. Kvinnor samlade in pengar och grundade barnhem, skolor och sjukhus. De försökte också hjälpa prostituerade och fångar.

Välgörenhetsarbetet visade på orättvisorna i samhället. De rika fick se hur de fattiga levde. Men det bevisade också att medelklasskvinnor kunde göra annat än att vara prydnadsföremål.

Orättvisa lagar

I flera av Europas länder hade en man rätt att skilja sig om hustrun varit otrogen. Men en kvinna fick bara skilja sig om mannen envisades med att ta *hem* sina älskarinnor. Så länge han träffade dem ute gjorde det alltså inget. Så småningom förbjöds skilsmässa helt i många länder. Att bli gift med en man som behandlade henne illa kunde alltså bli en livstidsdom för en kvinna. Om hon inte hade turen att han dog. Det var i och för sig inte så ovanligt, eftersom unga flickor ofta giftes bort med äldre män.

”Att gifta sig är inte bättre än att bli slav” skrev den engelska kvinno-sakskämpan Emily Davies. Precis som många andra medelklasskvinnor gifte hon sig aldrig. Det berodde delvis på att det var brist på män som hade råd med så stort hus och så många tjänare som en fin familj skulle

ha. Men också på att många kvinnor vägrade gifta sig, för att slippa ha en man som styrde över dem. Lagen sa nämligen att en hustru måste lyda sin man. En gift kvinna fick till exempel inte bestämma över sina egna pengar.

Pappan var ofta med och bestämde vem dottern skulle gifta sig med. Det var viktigt för familjen att hon gifte sig med någon som var tillräckligt rik och fin. För en man som skulle gifta sig var det viktigt att brudens föräldrar betalade honom en stor hemgift. På balerna fick flickor med rika föräldrar därför ofta dansa mest.

Mannen blev familjens kung. Han hade rätt att aga både sin fru, sina barn och tjänstefolket. Och alla var de beroende av hans pengar för att överleva.

Dubbelmoral

Lagarna är ett exempel på den här tidens dubbelmoral. Det sades att alla skulle vara lika inför lagen. Men så var det ju inte i verkligheten.

Ett annat exempel på dubbelmoralen är hur 1800-talets medelklass såg på sexualiteten. Allting som kunde påminna om sex måste döljas. På modebilden på sidan 203 syns att alla delar av kroppen, utom ansikte och händer, täcks av tyg. Att visa mer av benen än den fotspets som sticker fram under den ena kvinnans kjol var otänkbart. En man fick till exempel inte hjälpa en kvinna att knyta skridskorna. Inte ens om han var hennes bror. Folk som inte kände dem kunde ju inte veta att de var syskon. Det var inte bara kvinnobnen som måste döljas. Även stolsben, bordsben och pianobnen kläddes på.

I ett fint hem skulle det alltså inte finnas något som kunde leda tankarna till kroppar och sex. Men ute på gatorna i många 1800-talsstäder var verkligheten en helt annan. Det fanns gott om fattiga kvinnor som inte kunde leva på sin lön. För många blev lösningen att sälja sina kroppar, ofta till män ur medelklassen. Att tusentals kvinnor utnyttjades av män som köpte sex, var naturligtvis ett problem som det var svårt att tala om i ett samhälle där allt som hade med sex att göra skulle gömmas undan.

Att man inte låtsades om att sex fanns, samtidigt som tusentals kvinnor tvingades leva på att sälja sex, var på sätt och vis ett exempel på att medelklassens bild av samhället inte riktigt stämde med verkligheten. Många medelklassmän sade att samhället var en rättvis tävling där alla hade chansen att jobba sig uppåt. Fast egentligen visste de nog att de flesta fattiga knappast hade någon möjlighet att utbilda sig eller spara pengar.

Men vi får inte glömma att det också fanns många inom medelklassen som såg orättvisorna och protesterade. Flera författare, till exempel August Strindberg och Fredrika Bremer, skrev böcker som beskrev förljugenheten och ojämlikheten mellan fattiga och rika, och mellan kvinnor och män.

Nya möjligheter för kvinnor

Kvinnor fick status genom att gifta sig och få barn. Folk såg ned på dem som inte blev gifta. För ogifta medelklasskvinnor var det också svårt att få jobb. Längre var det enda godkända yrket för dem att bli privatlärarinna hos någon rik familj och jobba för mycket låg lön. Därför var det vanligt att män fick försörja inte bara sin fru och sina barn, utan också sina systrar och andra ogifta kvinnliga släktingar. Det kunde bli dyrt. Därför insåg de styrande att fler yrken måste öppnas för medelklasskvinnor. (Fattiga kvinnor jobbade naturligtvis redan. Som pigor och tvätterskor, i fabriker, som bärare på byggen och mycket annat.)

Under 1800-talet tilläts kvinnor inom allt fler yrken. Många medelklasskvinnor blev sjuksköterskor eller lärare, men om de gifte sig slutade de jobba. En gift kvinna skulle nämligen ta hand om sin familj och försörjas av sin man. Därför kallades kvinnliga lärare alltid ”fröken”, gifta kvinnor kallades ju ”fru”. Universitetet var länge stängda för kvinnor. Men mot slutet av 1800-talet släpptes kvinnorna in även där och kunde skaffa sig högre utbildningar. Läkaryrket var det första yrket med högre utbildning som blev tillåtet för kvinnor.

Teknikutvecklingen skapade också nya yrken som ansågs passa kvinnor. Telegrafister och telefonister var ofta kvinnor ur medelklassen. Många jobbade också på kontor. Dessa jobb var ofta enformiga och osjälvständiga, så männen ville inte ha dem. Men för kvinnorna innebar de ändå ökade möjligheter att tjäna pengar och leva sitt eget liv.

Kvinnornas krig

Ibland kan man läsa om exempelvis vilket år kvinnor ”fick” rösträtt, men i själva verket var rösträtten något som kvinnorna själva kämpade hårt för under många år. I Storbritannien bildades i slutet av 1800-talet en rörelse för kvinnors rösträtt som blev känd i hela världen. De kvinnliga rösträttskämparna kallades *suffragetter*, efter *suffrage* som betyder rösträtt.

I årtionden hade Storbritanniens politiker pratat om kvinnlig rösträtt utan att komma någon vart. Regeringen vägrade hela tiden ta emot besök av kvinnor som ville tala om rösträtt, och den läste aldrig kvinnornas protestskrivelser. Till slut fick en grupp kvinnliga rösträttskämpar nog och valde att börja använda sig av ”okvinnliga metoder”.

Fredagen den 18 november 1910 samlades suffragetter från hela Storbritannien i London för att höra rörelsens grundare Emmeline Pankhurst hålla tal. Sedan begav sig en liten grupp iväg mot parlamentsbyggnaden för att få tala med politikerna i landets riksdag. Men utanför parlamentet möttes kvinnorna av hundratals civilklädda poliser som på regeringens order angrep dem, rev sönder deras kläder, sparkade och slog dem så att de bröt armar och ben. Några släpades in på bakgator och utsattes för våldtäktsförsök. Ingen av kvinnorna släpptes in till politikerna, i stället utkämpades ett sex timmar långt slag på gatorna utanför

parlamentet. Blödande och söndertrasade kvinnor tog sig tillbaka till möteslokalen där de börjat, och ersattes av nya grupper som fortsatte striden.

Polisen tog kamerorna från de fotografer som försökte ta bilder av våldet. Dagen därpå täcktes ändå hela tidningen *Daily Mirrors* förstasida av en bild på en kvinna slagen till marken. Regeringen gav order om att beslagta bilden.

Över hundra kvinnor arresterades den 18 november, och minst tre dog av de skador de fått i kampen med polisen.

Händelserna utanför parlamentet fick kvinnorna att kämpa ännu hårdare. De ordnade kvinnoparlament och gav ut egna tidningar, kedjade fast sig i staketet utanför premiärministerns bostad, krossade varen da ruta på shoppinggatorna Oxford Street och Regent Street och bildade en jiu-jitsu-tränad livvaksstyrka. Kvinnornas slagord var ”Handling, inte ord”. När ”suffragett-huliganerna” arresterades kastade de skor på domaren. När de dömdes valde de att sitta i fängelse i stället för att betala böter. I fängelset hungerstrejkade de i protest mot att de räknades som våldsbrottslingar och inte som politiska fångar. Då tvångsmatades de genom näsan, vilket är en mycket plågsam metod. Den tortyrliknande tvångsmatningen av fängslade kvinnor gav förstås Storbritanniens regering dåligt rykte i hela världen.

Rösträtt för kvinnor

1914 kom första världskriget, och det gjorde att kvinnokampen stannade upp. Nu gällde det ju för alla män och kvinnor att hjälpas åt för att vinna det stora kriget. Och kvinnorna behövdes extra mycket när så många män var soldater. Kvinnor fick ta männens plats i vapenfabrikerna och sköta många olika jobb som tidigare bara gjorts av män. Sedan var det svårt att fortsätta påstå att det fanns en massa saker som bara män klarade av. När kriget tog slut infördes därför rösträtt för alla kvinnor över trettio år i Storbritannien.

I flera andra västeuropeiska länder infördes också *rösträtt* för kvinnor i samband med första världskriget. Sverige var ganska sent ute, här röstade kvinnorna för första gången år 1921. Men Norge och Finland, som blev självständiga länder i början av 1900-talet, var föregångare när det gällde rösträtt. Finland var först i Europa med kvinnlig rösträtt år 1906 och i Norge infördes den 1913.

FRÅGOR PÅ TEXTEN

1. På vilka sätt var medelklassen den viktigaste gruppen i industrisamhället?
2. Vilken typ av män var hjältar för folk ur medelklassen?
3. Hur såg medelklassmänniskornas kvinnoideal ut? Hur skulle en kvinna vara?
4. Varför var det ganska vanligt att medelklasskvinnor inte gifte sig?
5. Varför fick en man till exempel inte hjälpa en kvinna att knyta skridskorna?
6. Vilka orsaker till att fler medelklasskvinnor började arbeta nämns i texten?
7. Varför var 1800-talets medelklassmänniskors syn på sex ett exempel på dubbelmoral?
8. Varför kallades lärarinnor ”fröken”?
9. Vad ville suffragetterna?

KAMPEN FÖR KVINNORS RÄTTIGHETER

Denna källövning bygger på citat av tio historiska personer som kämpat för jämställdhet mellan män och kvinnor.

Om rösträtt och makt

KISHIDA TOSHIKO räknas som en av de första japanska feministerna. Hennes tankar om uppfostran och utbildning fick stor betydelse för en ny och friare kvinmoroll i Japan, men hennes åsikter ledde också till att hon greps av polis.

”Om det är sant att män är bättre än kvinnor för att de är starkare, varför sitter då inte våra sumobrottare i regeringen?”

Kishida Toshiko 1863–1901.

”Jag vill inte att kvinnor ska ha makt över män utan över sig själva.”

Mary Wollstonecraft 1759–1797

”En kvinna som har rätt att bli avrättad måste också ha rätt att bli minister.”

Marie Gouze 1748–1793.

”Vi måste befria halva mänskligheten, kvinnorna, så att de kan hjälpa till att befria den andra hälften.”

Emmeline Pankhurst 1858–1928.

CARRIE CHAPMAN CATT var en viktig ledarna i kampen för kvinnlig rösträtt i USA. När hon gifte sig med George W Catt gjorde de en överenskommelse om att hon varje år skulle ha fyra månaders egen tid att helt och hållet ägna åt rösträttsskampen. George uppmuntrade och stöttade sin fru. När han dog ärvde hon tillräckligt mycket pengar för att kunna ägna resten av sitt liv åt jämställdhetsarbetet. Carrie engagerade sig inte bara för kvinnornas sak. Hon var också aktiv i fredsrörelsen, arbetade för vapennedrustning och hjälpte judiska flyktingar från Nazityskland.

”Det finns massor av väljare i det här landet vars sammanlagda intelligens inte når upp till den hos en genomsnittlig amerikansk kvinna.”

Carrie Chapman Catt 1859–1947

Om manligt och kvinnlig

”Så länge det är en man hon tänker på, så är det ingen som har något emot att en kvinna tänker.”

Virginia Woolf 1882–1941

”Det finns inget kvinnligt sätt att tänka. Hjärnan är inte ett könsorgan. Man kunde lika gärna tala om en kvinnlig lever.”

Charlotte Perkins Gilman 1860–1935

”När de berättade för mig att mitt nyfödda barn var en flicka, blev mitt hjärta tyngre än någonsin. Slaveri är fruktansvärt för män, men det är än mer fruktansvärt för kvinnor.”

Harriet Ann Jacobs 1813–1897

HARRIET JACOBS föddes som slav i North Carolina, USA. I tonåren hade hon en relation med den unge vite advokaten Samuel Tredwell Sawyer. De fick två barn. När hon vägrade bli hans älskarinna skickades hon istället iväg för att arbeta på en plantage. Men hon rymde och tog sig till New York där hon kunde leva fri. Så småningom köpte Samuel Sawyer sina och Harriets två barn av mannen som ägt Harriet innan hon rymde. Barnen skickades till nordstaterna där slaveriet var förbjudet, och kunde efter många år återförenas med sin mor.

Sedan Harriet själv blivit fri fortsatte hon arbeta för att slaveriet skulle förbjudas i hela USA. Därför skrev hon en bok om sitt liv, kanske den viktigaste berättelsen om slaveriet skriven av en kvinna. Harriet tvekade inte att berätta om hur kvinnliga slavar utnyttjades sexuellt av sina ägare, eller om sorgen hos mödrar som skildes från sina barn när ägaren sålde sina slavar.

Om lagar och regler

”Vi får inte fullständig jämlikhet förrän kvinnorna själva är med och skriver lagarna och väljer lagstiftarna.”

Susan B. Anthony

SUSAN B ANTHONY kämpade för kvinnors och svartas rättigheter. Vid det amerikanska presidentvalet 1872 arresterades hon för att ha röstat, trots att endast män fick göra det. Hennes arbete bidrog till att kvinnlig rösträtt skrevs in i den amerikanska grundlagen år 1920.

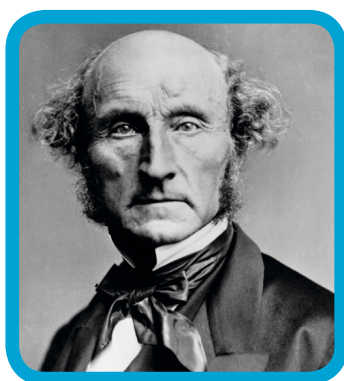
”Männen bestämmer vad som är rätt och förväntar sig att kvinnorna skall acceptera det. De har bestämt att det är alldeles rätt och riktigt att män kämpar för sina fri- och rättigheter, men att det inte är rätt och riktigt när kvinnor kämpar för sina.”

Emmeline Pankhurst

”Ingen skriven lag har någonsin varit starkare än oskrivna regler stödda av den allmänna uppfattningen.”

Carrie Chapman Catt

Om förändring

*Filosofen och politikern **JOHN STUART MILL** blev år 1866 den förste medlemmen av det brittiska parlamentet som föreslog kvinnor borde få rösträtt. Mill brukar räknas som en av de första männen i historien som ville att kvinnor och män skulle ha lika rättigheter.*

”Så sant är att onaturligt oftast bara betyder ovanligt, och att allt som är vanligt verkar naturligt.”

John Stuart Mill 1806–1873

”Historien om männens motstånd mot kvinnornas frigörelse är kanske mer intressant än historien om själva frigörelsen.”

Virginia Woolf 1882–1941

VAD SÄGER KÄLLORNA OM MÄNNISKORS LEVNADSVILLKOR?

1. Hur kan man tolka citatet av Charlotte Perkins Gilman?
2. Vad tror du Harriet Ann Jacobs menade med att ”slaveri är än mer fruktansvärt för kvinnor”?
3. Vad berättar citatet av John Stuart Mill om 1800-talsmänniskornas tankesätt kring mäns och kvinnors roller?
4. Det allra sista citatet är av den brittiska författaren Virginia Woolf. Hon föddes sist av personerna i denna övning och levde senare än de flesta av dem. Hur märks det på citatet att hon levde i en tid när kvinnorna fått sådana grundläggande rättigheter som rösträtt och större frihet att utbilda sig?

VAD KAN KÄLLORNA FÖRKLARA?

1. Vilken metod använder Kishida Toshiko i citatet för att göra sitt argument vinnande?
2. Mary Wollstonecrafts citat är nog svar på en anklagelse. Vad kan det ha varit hon beskylldes för som gjorde att hon svarade så?
3. Ta reda på vem Marie Gouze var. Varför tror du att hon sa att en kvinna som har rätt att bli avrättad också måste ha rätt att bli minister.
4. Vilket argument mot kvinnlig rösträtt kritiserar Carrie Chapman i citatet om rösträtt?
5. På vilket sätt visar citaten om lagar och regler att Susan B Anthony och Carrie Chapman Catt inte var helt överens?

ISBN 978-91-47-12657-6

Formgivare: Birgitta Dahlkild, Eva Jerkeman

Bildredaktör: Martina Mälarstedt/Sanna bilder

Bildförteckning

Omslag Time Life Pictures/Getty Images

208:1 ingen källa

208:2 Library of Congress, Prints & Photographs Division, (LC-USZ62-109793)

209:1 akg-images/NTB/TT

209:2 Bettmann/Getty Images

210 Wikimedia